

Микола КОРЧОВИЙ

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри теорії та практики організації оперативно-розшукової діяльності Академії управління МВС;

Богдан КРАВЧУК

ад'юнкту Академії управління МВС

УДК 743.2.01

НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ ЯК ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ

Розглянуто сутність, поняття, зміст, ознаки, способи та механізми незаконних заволодінь транспортними засобами.

Рассмотрены сущность, понятие, состав, признаки, способы и механизмы незаконных завладений транспортными средствами.

The essence, notion, content, signs, ways and mechanisms of the illegal acquisition of the vehicles are considered.

Ключові слова: предмет злочину, транспортні засоби, незаконне заволодіння, ознаки, способи, характеристика злочину.

Ключевые слова: предмет преступления, транспортные средства, незаконное завладение, признаки, способы, характеристика преступления.

Keywords: the subject of crime, vehicles, illegal acquisition, signs, ways, crime characteristics.

Для сучасної криміногенної ситуації в Україні характерне значне поширення кримінальних процесів і явищ. Активізація злочинності в усіх її проявах, безумовно, пов'язана з перехідним періодом реформування економіки. У зв'язку з цим важливою проблемою у сфері боротьби зі злочинністю є попередження, розслідування та розкриття злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням транспортними засобами. Так, за даними Департаменту інформаційних технологій МВС України всього в Україні було вчинено таку кількість незаконних заволодінь транспортними засобами: 2001 року – 8407, 2002 року – 8812, 2003 року – 7013, 2004 року – 5857, 2005 року – 8207, 2006 року –

7081, 2007 року – 6806, 2008 року – 5793. 2008 року розкрито 3881 злочин, які пов'язані з незаконним заволодінням транспортними засобами, не розкрито – 2337, розкрито незаконних заволодінь автомобілями – 2956, не розкрито – 2004 злочини. 2008 року розкриття злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням транспортними засобами, становить – 62,4 %, автомобілів – 59,6 %.

Практичний досвід боротьби зі злочинами вказаної категорії підтверджує причетність до них організованих злочинних груп, які мають високий рівень конспірації, чітку структуру, розвинені зв'язки тощо.

За даними Інтерполу, у світі автомобілі викрадають кожні 10–20 секунд, а це близько 3 млн автомобілів на рік. Наприклад, у Великобританії щороку викраденими фіксують близько 500 тис. автомобілів усіх класів, в Італії – 300 тис., в Німеччині – 140 тис., у Польщі – 50 тис.

Найбільше викрадень здійснюють у США, де, за даними ФБР, щороку реєструється зникнення близько 1,3 млн автомобілів.

У кримінально-правовому й певною мірою в кримінологічному аспектах зазначена проблема досліджувалася як зарубіжними, так і вітчизняними вченими: А. Арендаренком, В. Бахіним, П. Біленчуком, М. Бойчуком, М. Бусиревою, Б. Вежнавцем, В. Єгоровим, М. Єфімовим, М. Задояним, В. Зверякою, Л. Киселевською, Б. Куриновим, А. Кузьміною, Ю. Лапуновим, В. Ліхолаї, О. Морозом, В. Пантелєєвим, О. Снігерьовим, Е. Тамбовцевим, Ю. Івановим, Є. Фесенком, В. Хомічом.

Однак у цій галузі знань немає комплексного дослідження з питань попередження та розкриття засобів, методів та оперативно-розшукових заходів незаконного заволодіння транспортними засобами. На наш погляд, доцільно детально проаналізувати використання оперативними підрозділами карного розшуку ОВС новітніх систем і сучасних технологій у боротьбі з указаними видами злочинів.

Для розроблення методики й тактики попередження та розкриття злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням транспортними засобами, необхідно знати механізм скоєння цих злочинів, внутрішні та зовнішні умови, в яких їх скоюють, тощо.

Слід зазначити, що під незаконним заволодінням транспортним засобом у вказаній статті слід розуміти вчинене умисно, з будь-

якою метою протиправне вилучення будь-яким способом транспортного засобу у власника чи користувача всупереч їхній волі.

Для документування злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням транспортними засобами, важливе значення має встановлення об'єктивного складу злочину та предмету доказування загалом. Суспільно небезпечні діяння, пов'язані з незаконним заволодінням транспортними засобами, кваліфікуються за ст. 289 КК України (в редакції 2001 року, зі внесеними змінами згідно із Законом України від 22.09.2005 № 2903-IV) [1]. Указана норма містить чотири частини з роз'ясненням певних положень правових норм:

– диспозиція ч. 1 передбачає відповідальність за так зване просте (некваліфіковане) незаконне заволодіння транспортним засобом;

– диспозиція ч. 2 – за ті самі дії, вчинені за попередньою змовою групою осіб, повторно, поєднані з насильством, що не є небезпечним для життя або здоров'я потерпілого, з погрозою застосування такого насильства, вчинені з проникненням у приміщення або інше сховище, якщо вони завдали значної матеріальної шкоди потерпілому;

– диспозиція ч. 3 – за дії, передбачені ч. 1 та ч. 2, поєднані з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, з погрозою застосування такого насильства, вчинені організованою групою, щодо транспортного засобу, вартість якого у 250 разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян.

У диспозиції ч. 4 передбачено умови, за яких: від кримінальної відповідальності судом звільняється особа, яка вперше вчинила дії, передбачені цією статтею (за винятком випадків незаконного заволодіння із застосуванням будь-якого насильства до потерпілого чи погрозою застосування такого насильства), але добровільно заявила про це правоохоронним органам, повернула транспортний засіб власнику і повністю відшкодувала завдані збитки.

Безпосереднім об'єктом злочину є право власності на автомобільні транспортні засоби та безпека їхнього руху вулицями й дорогами.

Предметом злочинного посягання є транспортні засоби. Відповідно до положень нормативно-правових документів, у яких визначено поняття "транспортні засоби", зокрема, примітки до ст. 286 КК України, ч. 5 ст. 121 КУпАП [2], п. 1.10 Правил дорожньо-

го руху, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 року № 1306/2001 [3], транспортними засобами, про які йдеться в ст. 289 КК України, слід вважати всі види автомобілів, трактори й інші самохідні машини, трамваї і тролейбуси, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби, які приводяться в рух за допомогою двигуна з робочим об'ємом 50 см³ і більше або електродвигуна потужністю понад 3 кВт. До транспортних засобів, зокрема, належать: усі види автобусів; усі види автомобілів, у тому числі спеціальних та спеціалізованих (наприклад, санітарні, пожежні, спортивні, поливальні, автокрани, навантажувачі); трактори – самохідні машини (колісні або на гусеничному ході), призначені для перевезення вантажів чи виконання сільськогосподарських, будівельних, лісових та інших робіт; самохідні машини, призначені для виконання сільськогосподарських, дорожніх, будівельних, меліоративних і лісових робіт, комбайни, грейдери, бульдозери, екскаватори, крани тощо; міський електротранспорт – трамваї і тролейбуси, в тому числі пасажирські, вантажні, ремонтні, спеціального обслуговування, колієукладачі; мотоцикли, зокрема дорожні, спортивні, спеціального призначення, з боковим причепом або без нього; моторолери, мотоколяски й інші механічні транспортні засоби, дозволена максимальна маса яких не перевищує 400 кг; інші механічні транспортні засоби, а також причепа. Не є транспортними засобами мопеди, велосипеди з двигуном із робочим об'ємом до 50 см³, рухомий склад метрополітену, фунікулера та інших видів залізниць (пасажирські й вантажні потяги, локомотиви, дрезини тощо).

Об'єктивною стороною злочину є незаконне заволодіння транспортним засобом, вчинене умисно, відкрито або таємно з будь-якою метою. Його можуть здійснювати шляхом викрадення чи іншого незаконного заволодіння, що позбавляє користувача або власника можливості використовувати транспортний засіб на свій розсуд. Незаконне заволодіння може бути вчинене шляхом крадіжки, грабежу, розбою, вимагання, шахрайства, привласнення, розтрати або зловживання службовим становищем.

Аналізуючи кримінальне законодавство, доходимо висновку, що законодавець виокремив злочини стосовно транспортних засобів,

що свідчить про значну суспільну небезпеку такої категорії злочинів.

Злочин, передбачений ст. 289 КК України, залежно від форми заволодіння вважається закінченим:

– з моменту, коли винна особа вилучила транспортний засіб і має реальну можливість користуватися або розпоряджатися ним на свій розсуд (сховати, продати тощо);

– з моменту заволодіння без мети його привласнення й початку його переміщення будь-яким способом (поїздка, буксирування, відкочування тощо). Причому відстань, на яку було переміщено транспортний засіб, на кваліфікацію не впливає.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується лише умисною формою вини у вигляді прямого умислу.

Відповідно до Постанови пленуму Верховного суду України "Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті" від 23.12.2005 № 14 [4], суб'єктом злочину, передбаченого ст. 289 КК України, не можна визнавати осіб, які є співвласниками або законними користувачами транспортного засобу; працівників підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, котрі без належного дозволу здійснили поїздку на закріпленому за ними транспортному засобі; а також службових осіб, наділених повноваженнями щодо використання чи експлуатації транспортних засобів.

Стосовно способу вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом можна зазначити, що на підставі поданої інформації приймають рішення про спрямування розслідування на початковий етап. Так, час доби певною мірою є визначальним для вибору способу скоєння злочину, а також під час переховування автомобіля. Наприклад, зламування дверей, замків, руйнування стін, перепиловання петель частіше здійснюють для проникнення у сховище саме вночі. Для нічного часу характерним також є віджимання поворотного скла на дверцятах автомобіля. Переважна кількість незаконних заволодінь транспортними засобами, як свідчать дані статистики, вчиняють у вечірні та нічні години. Це

обумовлено малолюдністю вулиць, тривалою відсутністю власників тощо. Нічний час оптимальний для переховування транспортних засобів та їх вивезення за межі регіону.

Крім визначення часу вчинення злочину, необхідно встановити і його місце. Така інформація дозволяє окреслити коло підозрюваних осіб. Наприклад, підлягають встановленню раніше засуджені за аналогічні злочини особи, які мешкають поблизу місця скоєння злочину, які виявляли інтерес до умов зберігання транспорту або знали про них.

Дані про час і місце вчинення злочину дозволяють висунути типові версії. Для незаконного заволодіння транспортним засобом характерне попереднє готування, яке передбачає: вибір конкретного автомобіля для полегшення збуту, вивчення способу життя та звичок власника, встановлення наявності пристроїв захисту від викрадення та можливості їх нейтралізації, підбирання спеціальних пристроїв та інструментів для проникнення в автомобіль, вибір місця зберігання викраденого автотранспорту. Також під час готування можуть підробляти або підбирати ключі до дверцят і замка запалення або підшукувувати електронні пристрої для заведення автомобіля з комп'ютерним керуванням. Уже на підготовчому етапі злочинці створюють умови для подальшого збуту викрадених транспортних засобів. Знання змісту цих підготовчих дій дозволяє оперативним працівникам окреслити заходи з виявлення таких осіб і доказів їхньої злочинної діяльності.

Злочинці проникають у гараж у випадку, якщо прагнуть викрасти певну модель автомобіля. До того ж, застосовують різні способи проникнення: перепилювання петель на дверях, руйнування стін або даху, зламування замків тощо.

Для приховування викраденого транспортного засобу зловмисники майже завжди змінюють номерні знаки. Якщо метою заволодіння є подальша реалізація, то укриттям, як правило, слугують гаражі (знайомих або орендовані), з подальшою заміною номерів двигуна та кузова відповідно до заздалегідь придбаних або виготовлених документів. Для зміни номерних знаків на нетривалий час укриттям може бути безлюдне місце. Для укриття автомобілів та убезпечення їх від ідентифікації як таких, що перебувають у

розшуку, найчастіше застосовують підроблення реєстраційних документів і переміщення для реалізації до іншого регіону або держави. Часто викрадені автомобілі збувають як запчастини. Тому під час відпрацювання такої версії необхідно перевіряти відповідні місця збуту запчастин.

Розглядаючи питання характеристики незаконних заволодінь транспортними засобами, необхідно розуміти механізм їх скоєння. Теоретично можна виокремити такі загальні етапи механізму незаконного заволодіння транспортними засобами.

– Підготовчий етап починається, як правило, з вибору певного автомобіля. Визначальними чинниками при цьому є: наявність конкретного замовлення, престижність марки автомобіля, нетривалий термін експлуатації. Після вибору об'єкта за ним встановлюються спостереження, в ході якого з'ясовують його обладнаність засобами захисту від викрадення, наявність охорони, маршрути руху. Зрештою, обирають найсприятливіший час та обставини для викрадення. Водночас готують місця відстою викраденого транспортного засобу (приватні гаражі, бокси в кооперативах, стоянки тощо) та маршрути руху після скоєння злочину.

– Викрадення транспортного засобу. Після закінчення всіх підготовчих дій злочинці реалізують намір. Виконують його, як правило, добре підготовлені особи з досвідом такої діяльності, які озброєні технічними засобами для відкриття та заведення транспортних засобів, володіють прийомами відкривання автомобілів (через гумову прокладку вікон, шляхом з'єднання дротів замка запалення, "воротками" тощо). Злочинці можуть мати дублікати ключів від автомобілів, отримані через співучасників на станціях технічного обслуговування, сервісних центрах або заздалегідь викрадені у власників.

– Дії з переховування викраденого автомобіля. Після викрадення транспортного засобу необхідно його сховати на певний час. У цьому випадку перевозять автомобіль у заздалегідь визначене місце або негайно вивозять за межі населеного пункту чи країни. У першому випадку автомобіль переховують певний час для виготовлення документів для подальшого перегону, розбирання на запчастини, маскування зовнішнього вигляду (зміна кольору, салону,

тонування тощо). В іншому випадку використовують завчасно виготовлені підроблені документи, замінені номерні знаки (переважно на номери дипломатичних представництв або державні номерні знаки органів влади, викрадені або виготовлені заздалегідь). Можуть використовувати спецодяг та підроблені бланки посвідчень працівників правоохоронних органів.

– Переміщення викрадених транспортних засобів до пункту призначення залежить від певних умов, зокрема від наявності конкретного покупця, ринку збуту тощо. Переміщення здійснюють як у межах країни, так і за кордон, в останньому випадку – за наявності налагодженого контролю проїзду поза прикордонним контролем, а також налагодження злочинних зв'язків із працівниками пунктів пропуску, бездоганно виготовлених документів і заміну номерів агрегатів. Адже, згідно з чинним законодавством, повний огляд транспортних засобів з перевіркою номерних агрегатів проводять у виключних випадках, до того ж, на пунктах пропуску немає фахівців з установлення підроблення документів та агрегатів.

– Легалізацію викрадених транспортних засобів можуть здійснювати не ті особи, які скоїли злочин. У випадку незаконного заволодіння транспортним засобом необхідна його подальша легалізація, якщо його не було розібрано на запчастини або не використано для ремонту автомобіля аналогічної марки. Для легалізації використовують різноманітні засоби та прийоми: заміну номерних агрегатів "під документи" (коли наявні тільки документи від автомобіля, який постраждав унаслідок ДТП, має безномерні агрегати тощо); завідомо неправдиве повідомлення про незаконне заволодіння транспортним засобом аналогічної марки з подальшим його виявленням зі знищеними номерами агрегатів; виготовляють підроблені документи на аналогічні моделі автомобілів, які вже зареєстровані в органах ДАІ (так звані двійники), такі автомобілі з підробленими документами продають стороннім особам, адже перевірка за базами ДАІ засвідчить тільки наявність такої реєстрації, а проведення експертизи номерів агрегатів під час купівлі-продажу не практикують.

Отже, запропонований перелік етапів не є сталим, може змінюватися залежно від обставин конкретного злочину. Слід врахувати, що

злочинці постійно розробляють нові способи незаконних заволодінь транспортними засобами, систематизація, аналіз та обмін інформацією щодо яких важливі для розкриття та запобігання вказаних злочинів. Також, підсумовуючи й узагальнюючи викладене вище, слід внести низку пропозицій щодо дієвого запобігання та розкриття злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням транспортними засобами, а саме:

– працівникам ОВС проводити профілактичні заходи серед водіїв транспортних засобів щодо їх зберігання в нічний час, необхідності оснащення новітніми технічними пристроями захисту від викрадення тощо;

– працівникам територіальних підрозділів (працівникам карного розшуку спільно з працівниками ДАІ) проводити планові перевірки СТО, гаражних кооперативів, осіб, які раніше були засуджені за незаконне заволодіння транспортними засобами;

– працівникам територіальних підрозділів ДАІ під час проведення державного технічного огляду, постановки на облік та зняття з нього автомобілів ретельно перевіряти номери вузлів та агрегатів транспортних засобів;

– з працівниками митних пропускних пунктів проводити заняття, які дадуть змогу виявляти невідповідності в реєстраційних документах на транспортні засоби, підробки номерів вузлів та агрегатів, за змоги ввести посади експертів автотехніків на пропускних пунктах.

Список використаних джерел

1. Про внесення зміни до ст. 289 Кримінального кодексу України: Закон України від 22.09.2005 // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 1. – Ст. 4.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення (зі змінами та доповненнями від 30.04.2009). – [Електронний ресурс]: www.rada.gov.ua

3. Правила дорожнього руху: офіційне видання / випр. та доп. – К.: Подолина, 2009. – 64 с.

4. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті: Постанова пленуму Верховного суду України від 23.12.2005 № 14.

Стаття надійшла 19.05.2009.